

LAUF JUDIT

Budai reneszánsz kötéstáblából előkerült ősnymtatvány-töredékek*

A Lányi-kódex kötéscsaládja és a budai könyvkereskedők

1994-ben az Országos Széchényi Könyvtár a Borda-antikvárium árverésén megvásárolt egy nyomtatványt, Desiderius Erasmus *Institutio principis Christiani* című híres művét, amely Bázalban, Frobenius nyomdájában 1516-ban jelent meg. Kötéséről Muckenhaupt Erzsébet állapította meg, hogy ugyanabban a budai könyvkötő műhelyben készült, mint két nyelvemlékünké, a *Lányi-* és az *Apor-kódexé*. Ő tanulmányában még a Borda-antikvárium katalógusára (1994, 6564. sz.) hivatkozott, nem tudott arról, hogy a kötet végül az OSZK-ba került.¹

Tóth Zsuzsa, az *Apor-kódex* restaurátora nyomozta ki ennek az antikvának további sorsát, mert egy alaposabb vizsgálat céljából össze akarta gyűjteni a *Lányi-kódex* kötéscsoportját. E szerint a szóban forgó könyvet, a Régi Nyomtatványok Tárának akkori vezetője, Salgó Ágnes javaslatára vásárolta meg a Nemzeti Könyvtár, majd Ant. 7980 jelzettel sorolta állományába. A restaurálásra mintegy tíz évvel később, 2004-ben került sor, és ekkor a kötéstáblából kikerült, makulaturaként felhasznált nyomtatott töredékeket külön, Ant. 7980(töredék) jelzeten helyezték el az RNYT-ben.

Tóth Zsuzsa kísérletet tett arra is, hogy minél pontosabban meghatározza az ezeket a kötéseket készítő könyvkötő műhelyt.² A magyarországi kötéseket először 1973-ban, máig elévülhetetlen munkájában, Koroknay Éva rendszerezte, és

* A tanulmány az MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoportban készült.

¹ MUCKENHAUPT Erzsébet, *Az Apor-kódex kötése = Acta. A Csiki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum közös Évkönyve*, Sepsiszentgyörgy, 1996, 299–304. – Itt hívom fel a figyelmet arra az érdekességre, hogy Erasmus magyar barátja, Jacobus Piso éppen ebben az évben lett II. Lajos egyik nevelője, tehát akár az ő számára szükséges segédkönyv is lehetett e munka. De Ritoókné Szalai Ágnes megemlíti, hogy Mária királynő udvari papja, Johann Henckel is rendelkezett Erasmus minden művéből példánnyal, vö. RITOÓKNÉ SZALAI Ágnes, „*Nympha super ripam Danubii*” *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Bp., Balassi, 2002, 167 (Humanizmus és reformáció, 28). E kiadásból vitt magával 1541-ben egy példányt Isabella királynő is Erdélybe. Ez a példány korabeli bársonykötésben ma a Győri Egyházmegyei Könyvtár és Kincstárban található (jelzete: XVII. II. 15), vö. BARLAI Ö. Szabolcs, *Utószó = ROTTERDAMI Erasmus, A keresztény fejedelem neveltetése*, ford. Csonka Ferenc, Bp., Európa, 1987, 151–152; P. VÁSÁRHELYI Judit, *A győri Székesegyházi Könyvtár possessorai II. Az „erdélyi” gyűjtemény. – III. Győri könyvtulajdonosok = Magyar Könyvszemle*, (96)1980, 231–233.

² TÓTH Zsuzsanna, *A Lányi-kódex kötéscsoport vizsgálatának eredményei = A Csiki Székely Múzeum évkönyve* X(2014), 213–246.

a bélyegzőik alapján több csoportot is elkülönített egymástól,³ de a mai napig kevés ismerettel rendelkezünk magukról a műhelyekről. Csak néhány érintőleges adat állt rendelkezésre arról, hogy ezeknek a kötéseknek igen nagy része Budán készült; a legfőbb érv mindezidáig leginkább az volt, hol köthethették volna más-hol a könyveket, mint Budán. Hiszen kevés volt Magyarországon az írni-olvasni tudó ember, Buda volt a királyi és kulturális központ, tehát a kötéseknek budai műhelyekben kellett készülniük, melyek nagy része kolostori, kisebb hányada polgári műhely lehetett.⁴

A tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a budai kötések közül a *Lányi-kódex* csoportjának⁵ könyvkötő műhelyét a fentebb említett Erasmus-kötetből kikerült makulatúrák segítségével közelebről meghatározzam.⁶ Az alapötletet az adta, hogy a makulatúrák, amelyek a kódextöredékbe kötött könyvek kötéstáblája alól kerülnek elő, számos esetben igazítanak el, hol használták fel kötésként a kódexlapot, illetve hol lehetett használatban az az anyakódex, amelyből a kódexlap kikerült.

A tanulmány első részében ismertetem az őrzőkönyv és a belőle makulatúrákként előkerült hat nyomtatvány könyvészeti adatait, majd a második részben a hat művet vizsgálom tartalmi és formai szempontból, arra keresve a választ, van-e valamiféle kapcsolat közöttük, honnan kerülhettek a könyvkötő-műhelybe, illetve ez a műhely milyen kapcsolatban állhatott a budai könyvkereskedelemmel.

Könyvészeti adatok

Őrzőkönyv:

Erasmus, Desiderius: *Institutio principis Christiani* saluberrimis referta praeceptis, per Erasmum Roterodamum, cum aliis nonnullis eodem pertinentibus... Basel, Iohannes Frobenius, 1516. – 4°. = VD 16 E 3133 – Vétel a Borda antikváriumából 1994-ben. – Budapest, OSZK, Ant. 7980.

A kötet eleje csonka, a c3 levéllel kezdődik. Legkorábbi tulajdonos bejegyzés az előtábla hátoldalán: *Michal R[...]* Anno Domini 16[...]⁷

³ Sz. KOROKNAY Éva, *Magyar reneszánsz könyvkötések*, Bp., Akadémiai, 1973 (Művészettörténeti füzetek, 6).

⁴ Sz. KOROKNAY 1973, i. m. 18–19, 23; ROZSONDAI Marianne, *Lucas Coronensis: budai könyvkötő a 16. század elején = Gesta typographorum*, szerk. P. Vásárhelyi Judit, Bp, Borda Antikvárium, 1993, 16.

⁵ Ez a csoport a *Lányi-kódex*ről kapta szükségnevét, ld. Sz. KOROKNAY 1973, i. m. 44–45, XVI. sz.

⁶ Tóth Zsuzsával folytatott beszélgetésünk során vetődött fel a *Lányi-kódex* kötécsoportjával kapcsolatban a kérdés, vajon nincs-e közöttük olyan kötéstábla, amelyikben van makulatúra, és amely közelebbi információval szolgálhat magáról a könyvkötő műhelyről. Tóth Zsuzsa ekkor hívta fel a figyelmemet az Erasmus-kötetre, melyet hálásan köszönök.

⁷ Most és a későbbiekben csak a korszakunk szempontjából fontos tulajdonos bejegyzéseket tüntetem fel.

Makulatúrák a nyomtatási évek sorrendjében:

1. **Ars vitae contemplativae.** Cum aliis opusculis⁸ [Nürnberg, Friedrich Creussner], 1473. – [32] lev. – 2°. = Hain 1822 – GW 2672 – CIH 326.

A kötéstáblában fennmaradt: 6 db. csonka levél. Mivel nincs rajta füzetjelzés, a fennmaradt leveleket az OSZK csonka példányának ceruzás levélszámozása szerint adom meg: f. 4; f. 5; f. 20 (két db.); f. 23 (két db.) rajta *Thomas de Aquino: Ars praedicandi* utolsó levele nyomtatási évszámmal.

Magyarországon fennmaradt példányok: Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Inc. s. I. s. a. I. 30 (4) – Budapest, OSZK Inc. 1243(2) fametszetes képek és iniciálék hiányoznak.

2. **Breviarium Strigoniense.** Jussu Matthiae Corvini regis Hungariae etc., auctoritate Michaelis [Turon] episc. Milkoviensis et vic. Gen. Strigoniensis editum. (Anno Christi salutiferro M CCCC LXXX die XII me(n)sis Nouembris... inclita Venetia(rum) in urbe... Impensis v(er)o **Joan(n)is Cassis** dicti librarij ex Ratisbona et p(er) ... Erhardum Radtolt de Augusta imp(re)ssus.) – [482] lev. – 4°. = RMK III 1 – GW 5468 – CIH 825 – RMK III 5034. sz. – RMK III Pótlások 5, Függelék, 255.⁹

A kötéstáblában fennmaradt: 8db. csonka levélpár, valamennyi levélpár második levele félbevágva. A megmaradt levélpárok: (de tempore) [b₃-b₁₀], [b₄-b₉], c₅-[c₈], [c₆-c₇], h₅-[h₈], [h₆-h₇]; (de sanctorale) [16₁-16₁₂], 16₂-[16₁₁], néhány ünnep közülük: *Psalmi, Dominica in septuagesima, Translatio Adalberti, Ceciliae virg.* A 16₁-16₁₂ jelzésű levélpár közepére egy 15. század végi, 16. század eleji kéz ráírta: *Teologia naturalis.*

Fennmaradt példányok: Budapest, OSZK (Inc. 799) – Köln Bibl. Univ. – Banská Bystrica Arch. (EBPN I. 39) – Wien ÖNB – Olim: Banská Štiavnica Arch.

3. **Guarinus Veronensis: Regulae grammaticales...** Venedig, Petrus Quarengis, 1496 vagy 1497. Eddig nem azonosított nyomtatvány.¹⁰

⁸ A mű tagozódása: *Ars vitae contemplativae* – *Modus meditandi in generali* – *Ars memorativa* – [Pseudo] *Thomas de Aquino: Ars praedicandi* – *Modus formandi arborem*.

⁹ RMK III (kieg.) Mutató – Függelék, 5. füzet, *A budai könyvtárosok kiadványai 1480 – 1525*, Borsza Gedeon adatgyűjtését sajtó alá rendezte Dörnyei Sándor, Budapest, OSZK, 1996, 249–281. – A hivatkozott példányok közlésében az RMK III Pótlások leírását követem.

¹⁰ A Velencében Petrus Quarengis által 1494-ben nyomtatott kiadáshoz áll nagyon közel (GW 11 667, ld. iniciálék és a betűtípus, de a sorok beosztása eltér). Mivel Guarinus Veronensis műve ugyanebben a nyomdában 1496-ban (GW Sp.231b) és 1497-ben is megjelent (GW 11669), nagyon valószínű, hogy ezek egyikéből kerülhetett ki ez a makulatúra. Az 1496-os nyomtatványból nincs

A kötéstáblában fennmaradt: 2 db. levélpár, a levélpárok második levelei félbevágva.

Ívfüzetjelölés, levélszámozás nem látható, az egyik levélpár szélén tollpróba.

4. Breviarium Strigoniense. (Impressoria arte Georgij de Arriuabenis Mantuani. Impensis v(er)o **Joan(n)is Paep librarij Budensis**¹¹ ad optatum finem peruenit Venetijs decimo Kl^o Martias 1497.) – [514] lev. – 8° = GW 5470 – RMK III Pótlások 1, 5034. sz. – RMK III Pótlások 5, Függelék, 258, 7. sz.

A kötéstáblában fennmaradt: 2 db. csonka ívfüzet („de tempore” 129–136. levél): 129, 132, 133, 136; illetve: 130, 131, 134, 135; (Ívfüzetjelölések: [r_{i-iiii}], azok a részek hiányoznak a töredékről, ahol jelölve lennének). Ünnepek: Per hebdomadam *V Dominicae post Pascha, In ascensione Domini; Per hebdomadam ascensionis, In die Penthecosten, Infra Octavam Penthecosten.*

Fennmaradt példányok: Magyarországon nincs belőle példány, csak ez az OSZK Ant. 7980 kötéstáblájából újonnan előkerült töredék – Cremona, Bibl. Governativa (fotó: OSZK Inc. 1310, mikrofilm: FM 2/3555).

5. Ordinarius seu ordo diuinus secundum ritum et consuetudinem alme Strigoniensis ecclesie. (Uenetijs per Lucantonium de Giunta Flore(n)tinum, impensis **Johannis Pap librarij Buden(sis)**. Impressus. Anno ab i(n)carnatione dominica M CCCCXV. P(ri)die Kal^o. Augusti.) – [148] lev. – 8° = RMK III 134 – RMK III Pótlások 5, Függelék, 263, 20. sz.

A kötéstáblában fennmaradt: 2 db. csonka ívfüzet: 1.: [H_i], [H_{iiii}]; 2. [H_{ii}], H_[iiii], [H_{vi}], [H_{vii}]

Magyarországon fennmaradt példányok: Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Kvt. (B 0941/103, olim Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár) – Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár (Inc. XVI. II. 129) – Sárospatak Református Könyvtár (SS 161cs.) – Csíkszereda (Miercurea Ciuc) – Olim Budapest Varjú Elemér.

ismert példány, az 1497-ből fennmaradt egyetlen példányt (Paris BN. Sélestat BVille) nem tudtam megtekinteni.

¹¹ Johannes Paep budai tartózkodásáról itt található az első adat: „impensis Joannis Paep librarij Budensis”. Hogy előzőleg működött-e Budán, és hogy 1491 előtt valóban Hufftel segéde, s 1491-től üzleti utóda volt-e, arra bizonyítékunk nincsen. Fitz József írja: Fegerrel egy időben más könyvtárak is működtek Budán. Fogelbaider Lénárt eladás céljából vett át misekönyveket Bakócztól. Ugyanabban az időben, 1491-ben Johannes Hufftel budai könyvtáros átköltözött Bécsbe. Ott majd üzleti összeköttetésbe került budai kollégájával Paepel. Lehet, hogy Paep eredetileg a segédje volt, s hogy Paep éppen Hufftel budai üzletét vette át. ld. FITZ József, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története, I A mohácsi vész előtt*, Bp., Akadémiai, 1959, 181–183.

6. **Borgbiri**, **Joannes**: Hunc compendiarium Joannis Borgbirii Nisseni mathematici libellum, in quo currentis anni M.D.XVI. trium eclipsis futuri effectus non minus docte quam eleganter describuntur, quisquis es qui uentura uitae tuae pericula declinare uoles, emito. hunc. emptum (si sapis) pellegas, & saluus eris. [Viennae, 1516, Hieronymus Vietor.] [12] lev. – 4° = RMK III Pótlások 1, 5083. sz. – VD-16 B 6707.

A kötéstáblában fennmaradt: 2 db. levélpár, a levélpárok második levelei félbevágva, az egyikén címlap. Ívfűzetjelölés, levélszámolás nem látható, a címlapon tollpróba.

Példányok: Kraków, Bibl. Jagiellonska – Wien, Bibl. Univ. – Wrocław, Bibl. Cyfrowa.¹²

Erasmus művének kötéstáblájából eszerint négy ősnymtatvány és két, 16. század eleji antikva levelei kerültek újra napvilágra. Közülük a legkorábbi 1473-ban (1. sz. makulatúra), a legkésőbbi 43 évvel később, az őrzőkönyvvel azonos évben, 1516-ban (6. sz. makulatúra) nyomtatták.

A fenti könyvek mindegyikének csak néhány példánya ismert. Könyvészeti szempontból közülük a legjelentősebb új forrásnak az 1497-es esztergomi breviárium (4. sz. makulatúra) mondható, amelyből csak egyetlen példány maradt fenn, és ezt sem itthon, hanem Olaszországban, a cremonai könyvtárban őrzik. Értékét különösen növeli, hogy ezt a breviáriumot, amint az 1505-ös esztergomi ordináriust (5. sz. makulatúra) is, az egyik budai könyvkereskedő, Johannes Paep költségén nyomtatták Velencében. Vagyis a Lányi-kötéscsoportba tartozó, szóban forgó Erasmus-kötet kötéstáblájából két olyan mű is előkerült, melyeket bizonyosan a budai könyvkereskedők megrendelésére szállítottak Budára.

Ez az adat már önmagában is tovább erősíti a szakirodalomban eddig is elfogadottnak tekintett, de mindaddig kevés érveléssel megtámogatott Lányi-kötéscsoport budai eredetét. A továbbiakban azt vizsgálom, vajon tekinthető-e véletlennek, hogy a makulatúrák közül két mű is a budai könyvkereskedőkhöz köthető.

A makulatúrák és a budai könyvkereskedők

A makulatúrák között a Johannes Paephez köthető két esztergomi rítusú szertartáskönyvön kívül van egy harmadik is, amely egy másik könyvkereskedő, Johannes Cassis közreműködésével jelent meg. Ez nem más, mint az esztergomi breviárium 1480-ban napvilágot látott első kiadása (2. sz. makulatúra). Johannes Cassis személyéről korábban kérdéses volt, hogy egyáltalán budai könyvkereskedőnek tekinthető-e.

¹² Kiegészítés az RMK III Pótlásokhoz: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/31285/edition/36712?language=en> (Letöltve: 2019. 04. 26.)

Az RMK III Pótlások 5. kötetének függelékében található a budai könyvkereskedők által kiadott könyvek listája. Közülük néhány mű petittel van szedve, melyeket a korábbi szakirodalom a budai könyvkereskedőkhöz kötött, de ezt Borsa Gedeon nem tartotta eléggé megalapozottnak. Ezek közé tartozik ez az 1480-as kiadású esztergomi breviárium (vö. 2. sz. makulatúra). A kiadvány kolofonjából kiderül, hogy a breviárium nyomtatását Mátyás király rendelte el, és ez Joannis Cassis dicti librarii ex Ratispona költségén történt meg. Knauz Nándor e kolofon alapján úgy vélte, hogy Cassis Regensburgból (vagyis ex Ratispona) származó budai könyvkereskedő volt. Ballagi Aladár később Knauz állítását cáfolta, mert Denis bécsi nyomdászattörténetében forrásokra támaszkodva azt írta Cassisról, hogy bécsi könyvkereskedő volt.¹³ Fitz József ezt nem vonta kétségbe, de véleménye szerint Budán is lehetett könyvkereskedése. Erről így írt: „Ki tekinthető budai könyvkereskedőnek? Az, akinek Budán a könyvkereskedést szolgáló helyisége volt, s aki ezzel kapcsolatban a budai közigazgatási és kincstári hivatalok joghatósága alá tartozott. Cassisnak a breviárium példányait valahol el kellett raktároznia; még pedig ott, ahol értékesíthette őket. Bécs nem alkalmas hely az esztergomi breviárium árusítására. Ellenséges terület, hiszen Mátyás éppen hadban állt gazdájával, III. Frigyes császárral. Az eladásra a természetes hely Buda, az esztergomi egyházmegye legnagyobb városa [...]. Az esztergomi breviárium példányainak viszonylag legnagyobb része itt kelt el, raktárainak is itt kellett lenniök, s innen kellett a breviárium terjesztését, számlázását és elszámolását intézni. Hogy Cassis a teendőket milyen mértékben végezte személyesen, vagy végeztette ideküldött alkalmazottaival, vagy Koberger feltételezett budai fiókja segítségével (– mely ha volt, talán éppen Cassis vezetése alatt állt –,) nem változtat a tényen, hogy librarius Budensis [is] volt.”¹⁴ Fitz József állítása újabb megerősítést nyert azzal, hogy az ismertetett Erasmus-kötet hat makulatúrája között a biztosan budai könyvkereskedőhöz köthető két kiadvány töredékeit együtt használták fel könyvkötőanyagként a Cassis költségén megjelent breviárium töredékeivel.

Tehát a hat makulatúra közül két nyomtatvány a kolofonok és kiadói jelvények tanúsága szerint bizonyosan a budai könyvkereskedőkhöz köthetők, egy harmadik pedig igen nagy valószínűséggel. Vizsgáljuk meg, mi a helyzet a másik hármmal.

A budai könyvkereskedők mindenekelőtt magyarországi liturgikus könyveket és tankönyvként szolgáló műveket adtak ki és forgalmaztak.¹⁵ Ezért különösen

¹³ KNAUZ Nándor, *Kortan*, Bp., Akadémia, 1876, 122–123; BALLAGI Aladár, *Buda és Pest a világirodalomban 1473–1711*, Bp., Székesfőváros, 1925, I, 37, 10. sz.; DENIS, Michael, *Wiens Buchdruckergeschichte bis MDLV*, Wien, CH. F. Wappler, 1872, XVIII.

¹⁴ FITZ 1959, i. m. 169. Párhuzamos példaként említem, hogy Theobald Fegernek ugyan Budán volt az üzleti központja, de amikor Mátyás király elfoglalta Bécsset, ott is berendezett egy könyvraktárt, vö. KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon*, Bp., Balassi, 1997, 38.

¹⁵ FITZ 1959, i. m. 162; RMK III Pótlások 5, Függelék, i. m. 249–281.

feltűnő, hogy a budai könyvárusok által nem szignált három makulatúra közül kettő tankönyv.

Az egyik az 1473-ban Nürnbergben nyomtatott *Ars vitae contemplativae*... szerző nélküli összeállítás (1. sz. makulatúra). Magyarországon két példánya ismert (Esztergom és OSZK), és már e kettő közül is az egyikben (OSZK-s példány) az *Ars memorativát*, az emlékezőtehetség gyakorlására szolgáló latin szójegyzéket magyar megfelelőikkel egészítette ki egy kéz 1500 körül, vagyis ez a nyomtatvány biztosan itthon volt használatban.¹⁶ Figyelemfelkeltő emellett az a tény is, hogy e nyomtatvány épp Hess András budai működésének évében jelent meg. Adatot budai könyvvásárlásról három évvel későbből, 1476-ból ismerünk, amikor Frater Augustus de Zagrab egy Bibliát vásárolt Budán.¹⁷ Már Fitz József felvetette, hogy Hess András nyomdászati vállalkozásával egy időben is kellett könyvkereskedőknek tevékenykedniük Budán. Ha ezt az 1473-ban nyomtatott makulatúrát nem is tekinthetjük Fritz felvetésének egyértelmű bizonyítékaként, de az elmondható, hogy elgondolását igen erőteljesen alátámasztja.¹⁸

A másik tankönyv Guarinus Veronensis 1496-ban vagy 1497-ben Velencében nyomtatott grammatikája (3. sz. makulatúra). A mű igen közkedvelt volt, a 15. század végén több nyomdában jelentették meg, csak épp ebből a makulatúraként fennmaradt kiadásból nem ismerünk példányt (ld. 10. lábjegyzet).

Továbbá elmondható, hogy a budai könyvkereskedők Magyarországhoz kötődő, nem liturgikus nyomtatványokat is forgalmaztak. Ezek sorába akár a 6. számú makulatúránk is beletartozhatott. A könyv szerzője, Johannes Borgbirius a sziléziai Neisséből (ma Nysa) származó matematikus és csillagász, Bakócz Tamás meghívására 1514 körül érkezett Magyarországra.¹⁹

A makulatúraként felhasznált *Hunc compendiarium* című művét Bécsben, Hieronymus Vietornál nyomtatták ki.²⁰ Az 1516 januárjára keltezett mű²¹ a folyó évre egy nap- és két holdfogyatkozást prognosztizált, és azok veszélyeire, rettenetes következményeire figyelmeztetette Ulászlót és fiát, Lajos királyt. 1516-ban az első holdfogyatkozás januárban volt²², Ulászló nem sokkal később, március 13-án meg is halt. Figyelemre méltó az is, hogy Borgbiriusnak az esztergomi ér-

¹⁶ BORSA Gedeon, *Nyelvtörténeti adatok, Egy 1500 körüli latin–magyar szójegyzék = Magyar Nyelv*, 50(1954), 201–202.

¹⁷ Vö. Budapest, Egyetemi Könyvtár Inc. 28, ld. erről BORSA Gedeon, *Budai könyvkereskedők a középkorban = A Könyv*, 1955, 270–273.

¹⁸ FITZ 1959, i. m. 167.

¹⁹ Erről Stephanus Taurinusnak 1514. október 28-ra keltezett, Joachim Vadianushoz írott leveléből értesülünk. ld. *Magyar humanisták levelei*, Bp., Gondolat, 1971, 464–468, különösen 465 (ford. Kapitánffy István).

²⁰ Ld. erről még: DENIS 1872, i. m. 320–321 (Nr. 336); BALLAGI 1925, i. m. I, 127 (194. sz.)

²¹ Borgbiriusnak Venceslaus de Vilharticchez és Franciscus Grym Rueprechthez szóló ajánlásának végén olvasható: „Histrogonii ad. Bifrontis Iani. Kalen. Anno quo supra post sesquilesimum sextodecimo.” Az ajánlásból egy részlet a makulatúrán is fennmaradt.

²² Köszönöm Zsoldos Endrének az adatközlést.

sek udvarában való tartózkodása alatt a *Hunc compendiarium*mal közel egy időben még két másik műve is megjelent.²³

Fitz József és Borsa Gedeon több tanulmányában hangsúlyozta, hogy a budai könyvkereskedők, amint a nevük is jelzi, nemcsak kiadók, de valóságosan könyvkereskedők is voltak, hozzá téve, hogy ebbéli tevékenységükkel kapcsolatban vannak adatok, de igen hézagosak. E kevés közül az egyik írásos emlék, hogy Koberger, a híres nürnbergi nyomdász 1493-ban a Schedel-krónikából több példányt küldött Feger budai könyvkereskedőnek, aki 1509-ben még mindig tartozott neki 56 florénussal.²⁴ Mind ezek ismeretében nem tűnik merész feltevésnek, hogy egy Magyarországon élő, budai főurakkal szoros kapcsolatot ápoló tudós könyvéből, Borgbiriusból példányokat vásároljon és értékesítsen egy budai könyvkereskedő.

Mire lehet következtetni mindebből? A külföldi nyomdákból a hordókban krúdában érkező, bekötetlen könyveket itthon akár több éven vagy évtizeden keresztül is raktározták.²⁵ A papírt akkori rendkívüli magas ára miatt használtan is nagyon megbecsülték és megőrizték. A használt papírral foglalkozó kereskedőnél minden elképzelhető és elképzelhetetlen módon keveredhetett a különböző „évjáratú” anyag, amelyet a könyvkötő másodfelhasználásra megvásárolt. Csakhogy a használt papírral foglalkozó kereskedőnél nemcsak a különböző évjáratú papírok keveredhettek, hanem azokat a legkülönbözőbb helyeken is vásárolhatták.²⁶ A mi hat makulatúránk ezzel szemben annyira egységes képet mutat, hogy szinte kizárható a véletlen szerepe. Ezért feltételezhető, hogy az itt ismertetett makulatúrák a budai könyvkereskedőktől jutottak el a könyvkötőhöz, akinek a legegyszerűbb az volt, ha helyben szerezte be a papírt.²⁷

²³ *Iudicium annuale*, ... [Lipsiae, 1515, Martin Landsberg.], VD-16 B 6708; *Tabula festorum mobilium Compendiaria designatio omnibus clericis non minus necessaria quod utilis sequitur*, Viennae, Ioannes Winterburger, [1516]. Az utóbbi egyleveles nyomtatvány unikális példányát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi, jelzete: OSZK App. H. 2526a. ld. minderről bővebben: LAUF Judit, *Ki jósolta meg II. Ulászló halálát?* = „*Serpentarius viginti quatuor stellis decoratus*” Baráti ajándék Farkas Gábor Farkasnak, szerk. Ekler Péter, Varga Bernadette, Bp., 2015, 25–26.

²⁴ FITZ 1959, i. m. 171.

²⁵ BORSA Gedeon, *Egy budai könyvkereskedő végrendelete 1509-ből = Magyar Könyvszemle*, 73(1957), 360–364.

²⁶ Köszönettel tartozom Borsa Gedeonnak levélbeli közléséért.

²⁷ Ugyanez volt a helyzet a beírt pergamennel is. Pl. a Győrben, máig csonkán fennmaradt Zalka antifonalét a 17. században a könyvkötők elkezdték kötőanyagként felhasználni. A beléjük kötött könyvek ugyan szétszóródtak az ország különböző pontjaira, de ezeknek a könyveknek legnagyobb része Győrhöz kötődik (a possesszorbejegyzések, és a kötésekben található makulatúrák alapján: pl. győri plébánosok hagyatékai). Ugyan az is nyomon követhető, hogy a könyvkötők viszik tovább magukkal a Zalka antifonále leveleit pl. Pozsonyba, de a legnagyobb részét helyben, vagyis Győrben használták fel.

*A Lányi-kódex kötécsoport könyvkötőműhelye
és a budai könyvkereskedők közötti lehetséges kapcsolat*

Ezek után tekintsük át a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések felől nézve, hogy elképzelhető-e valamiféle kapcsolat a budai könyvkereskedők és a Lányi-kötécsoportot készítő könyvműhely között, hiszen – amint láthattuk – a *Lányi-kódex* kötésével azonos műhelyből való Erasmus-nyomtatvány kötéstáblájából előkerült töredékek határozottan erre utalnak. Koroknay Éva könyvében 16 olyan kéziratot, illetve nyomtatványt sorolt fel, amelyek véleménye szerint egy műhelyben készültek a *Lányi-kódex*szel, és ennek a csoportnak a „*Lányi-kódex* csoportja” szükségnevet adta. Ez a szám Muckenhaupt Erzsébet és Tóth Zsuzsa kutatásai nyomán azóta 22-re bővíthető:²⁸ A tanulmányban vizsgált, kötésében makulatúrákat tartalmazó Erasmus-kötettel (ld. az alábbi listán 14. sz.), az *Apor-kódex*szel (lista 22. sz.), egy esztergomi (lista 3. sz.) és egy pálos misekönyvvel (lista 10. sz.), Ludolphus de Saxonia Jézus életével (lista 4. sz.), *Guilelmus Parisiensis Postilla super epistolas* című (lista 1. sz.) kötetével.

A nyomtatás, illetve a másolás időrendjének sorrendjében a példányok listája a következő:²⁹

1. Guilelmus Parisiensis: *Postilla super epistolas et evangelia*. Lyon, Jean Trechsel, 1494.³⁰
Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Csíki Székely Múzeum, Ltsz. 6587 (Koroknay –; Muckenhaupt 1996, 300; Tóth Zs. MRL13)
2. Michael de Carcano: *Sermonarium de poenitentia per adventum et per quadragesimam*. Venezia, Georgius Arrivabene, 1496.
Dubrovnik, Dominikanski Samostan, 35-I-3 (Koroknay 120. sz.)
3. *Missale Strigoniense*. Venezia, Lucantonius Giunta, pro Johanne Paep, 1507.
Budapest, Kiscelli Múzeum, Ltsz. 16384 (Koroknay –; Tóth Zs. MRL15)
4. Ludolphus de Saxonia: *Vita Jesu Christi* / ed. Jodocus Badius. Lyon, Claudius Davost impensis Stephani Gueynard, 1510.
Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Csíki Székely Múzeum, Ltsz. 1272 (Koroknay –; Muckenhaupt 1996, 300; Tóth Zs. MRL12)

²⁸ MUCKENHAUPT 1996, i. m.; TÓTH Zs. 2014, i. m. Természetesen a 22-es szám egy újabb, alapos felülvizsgálat alapján módosulhat. Tanulmányomban e tekintetben a szakirodalomban jelenleg ismert állításokra támaszkodom.

²⁹ A példányok rövid címlírása mellett csak a nyomtatvány őrzési helyét és a kötésre vonatkozó irodalmat adom meg.

³⁰ Rozsondai Marianne ezt a kötetet ugyan a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések kapcsán megemlíti, de nem sorolja egyértelműen közéjük, mert a kötésen látható 4 bélyegző közül csak kettő egyezik velük, vö. ROZSONDAI Marianne, *A magyarországi könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig*, 2019 (megjelenés alatt). Köszönöm Rozsondai Marianne-nak, hogy megjelenő könyvének a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötésekre vonatkozó részét rendelkezésemre bocsájította.

5. [*Biblia. Epistolae Pauli.*] Epistola ad Rhomanos etc. – Linus papa: *De passione Petri et Pauli.* (comment. Jacobus Faber Stapulensis), Paris, Henricus Stephanus, 1512.
Budapest, OSZK, Ant. 983 (Koroknay 108. sz.; Tóth Zs. MRL1)
6. *Missale Strigoniense.* Venezia, Petrus Liechtenstein, pro Stephano Heckel, 1513.
Budapest, OSZK, RMK III 186/1. példány (Koroknay 117. sz.; Tóth Zs. MRL5)³¹
7. Pelbartus de Themeswar: *Expositio compendiosa... psalorum.* Hagenau, Heinrich Gran, impensis Johannis Rynmann, 1513.
Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Inc. XVI. I.105. (Koroknay 171. sz.; Tóth Zs. MRL10)
8. *Homiliarius Doctorum* (ed. Paulus Diaconus). Basel, Johannes Frobenius, 1513.
Budapest, OSZK, Ant. 1136 (Koroknay 110. sz.; Tóth Zs. MRL4)
9. Kolligátum: 1. Alexander de Villa Dei: *Prima pars doctrinalis Alexandri: Cum sententiis notabilibus et vocabulorum lucida expositione nonnullis annexis argumentis.* Venezia, Petrus Liechtenstein, pro Urbano Keym, 1519. – 2. [Grammatica Latina]. Petrus Liechtenstein, pro Johanne Paep, 1509.
Güssing, Franziskaner Kloster, 3/130 (29) (Koroknay 210. sz.)
10. *Missale fratrum heremitarum Ordinis Divi Pauli primi heremite.* Venezia, Petrus Liechtenstein, pro Stephano Heckel, 1514.
Budapest, OSZK, RMK III 196/2. példány (Koroknay –; Tóth Zs. MRL14)
11. Johannes de Burgo: *Pupilla oculi.* Strassburg, Johannes Knobloch, 1514.
Pozsony (Bratislava), Állami Levéltár, Káptalani Könyvtár: Theol. Moralis 39 (Koroknay 20. sz.)
12. Kolligátum: 1. Johannes de Burgo: *Pupilla oculi.* Strassburg, Johannes Knobloch, 1514. – 2. Mancinellus, Antonius: *Opera*, Basel, Nicolaus Kessler, 1518
Güssing, Franziskaner Kloster, 3/154 (35) (Koroknay 211. sz.)
13. Erasmus, Desiderius: *Adagia.* Tübingen, Kuselm, 1514.
Admont, Stiftsbibliothek, Inc. 76/85 (Koroknay 1. sz.)
14. Erasmus, Desiderius: *Institutio principis Christiani.* Basel, Johannes Frobenius, 1516.
Budapest, OSZK, Ant. 7980 (Koroknay –; Muckenhaupt 1996, 300; Tóth Zs. MRL2; jelen tanulmány)
15. Ambrosius Mediolanensis: *Omnia opera. Pars III.* (ed. Andreas Hartmann). Basel, Adam Petri, impensis Johannis Koberger, 1516.
Budapest, OSZK, Ant. 1247 (Koroknay 111. sz.; Tóth Zs. MRL7)
16. *Postille maiores totius anni... addita tabula evangeliorum...* (supposita per... Joannem Nenizanis [recte: Nevizanis]; comment. Nicolaus de Lyra, Hrabanus Maurus etc.) [Lyon], Simon Vincent, 1517.
Budapest, OSZK, Ant. 9144 (Koroknay 112. sz.; Tóth Zs. MRL3)

³¹ Tóth Zsuzsa szóbeli közlése szerint e nyomtatvány kötésének némely bélyegzője és a *Lányi-kódex* kötéscsoportjába sorolható kötések bélyegzői nem teljesen azonosak, apróbb eltérések megfigyelhetők közöttük.

17. Mazzolini, Silvestro: *Summa summarum*. Strassburg, Johannes Grüninger, 1518. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Inc. XVI. I. 68 (Koroknay 167. sz.; Tóth Zs. MRL9)
18. Kolligátum: 1. Guilelmus Parisiensis: *Postilla super epistola et evangelia*. Basel, Adam Petri, 1518. – 2. Daniel Agricola: *Passio Domini nostri Jesu Christi ...* Basel, Adam Petri, 1518. Gyöngyösi Ferences Könyvtár, Ant. 710 (Koroknay 233. sz.; Tóth Zs. MRL16)
19. Alexander de Villa Dei: *Prima pars doctrinalis Alexandri: Cum sententiis notabilibus et vocabulorum lucida expositione nonnullis annexis argumentis*. Venezia, Petrus Liechtenstein, pro Urbano Keym, 1519. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Inc. XVI. II. 127 (Koroknay 184. sz.; Tóth Zs. MRL11)
20. *Auctores octo cum commento*. Lyon, Eustache Maréchal et Jean Marion, 1519. Graz, Franziskaner Kloster, A. 53/53. (Koroknay 193. sz.)
21. *Lányi-kódex*, 1519. Budapest, MTA KIK, K 43 (Koroknay, 77. sz.; Tóth Zs. MRL6)
22. *Apor-kódex*, 15/16. sz. fordulója. Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe, Románia), Székely Nemzeti Múzeum, A.1330 (Koroknay –; Muckenaupt 1996, 299–301; Tóth Zs. MRL8)

A továbbiakban a *Lányi-kódex* csoportjába tartozó köteteket könyvészeti szempontból vizsgálom, hogy ennek segítségével közelebb juthassunk ahhoz a könyvkötő műhelyhez, ahol a fentebb elemzett makulatúrákat is felhasználták. Mivel az e csoportba tartozó kötéseknek – a kor könyvállománya pusztulását figyelembe véve – csak kis hányada maradt fenn, a belőlük levonható megfigyelések természetesen csak részeredményként értékelhetők. A csoportba tartozó, bekötésre került könyveket jelenlegi ismereteink szerint egy 1494-es és egy 1496-os kiadástól eltekintve 1509–1519 között nyomtatták. A *Lányi-kódex* másolását 1519-ben fejezte be Kálmánchey László,³² az *Apor-kódexet* a 15. század vége – 16. század elejére datálja a szakirodalom.³³ Tehát e két, a premontrei rendhez köthető nyelvemlékünk is szépen belesimul az 1510-es évek időszakába.

A kötetek possesszorbejegyzései néhány kivételtől eltekintve jóval későbbiek, összefüggést felfedezni közöttük nem lehet, ezért nem is elemzem azokat.³⁴ Azonban az 1514-ben megjelent pálos misekönyv (lista 10. sz.) háttáblája belső oldalának felső szélén olvasható tulajdonosbejegyzés egy igen értékes információval szolgál: „Iste liber per me mutrebla (azaz: Albertum!) Bude emptus est Anno Domini Millesimo Quinquagesimo 20 [vigesimo] feria secunda proxima

³² KÖRMENDY Kinga, *Lányi-kódex = „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*, szerk. Madas Edit, Bp., OSZK, 2009, 316–317, 50. sz.

³³ MADAS Edit: *Apor-kódex = „Látjátok feleim...”* i. m. 261, 23. sz.

³⁴ Johannes de Burgo művének egyik példányán található csak egy korai bejegyzés a címlapon (Lista 11.): „Lucae Szeghedini plebani Ecclesiae parochialis Beati Nicolai Strigoniensis Anno 1522” (vö. KOROKNAY 1973, i. m. 20. sz.).

post dominicam invocavit fl. I[...]”, vagyis: Ezt a könyvet én, „mutrebla” (azaz Albert) 1520-ban az Invocavit vasárnapot³⁵ követő hétfőn Budán vásároltam [...] forintért.³⁶ Ez az egyetlen olyan rendelkezésre álló adat, amely egyértelműen bizonyítja, hogy az ún. *Lányi-kódex* kötéscsoportjába sorolható kötések Budán készültek.³⁷ A könyvek nyomtatási és másolási évszámaiból és abból, hogy a pálos misekönyvet 1520-ban Budán bekötve vásárolták, az következik, hogy a könyvkötő műhely az 1510-es években már biztosan működött.

Szemponunktól különösen fontos, hogy az említett 22 kötetben 6 nyomtatvány a budai könyvkereskedők megrendelésére készült, ez feltűnően magas szám. Két-két nyomtatvány kapcsolódik három könyvkereskedőhöz. Johannes Paephez az 1507-ben kiadott esztergomi misszále (lista 3. sz.) és az 1509-es latin grammatika (lista 9. sz.), Stephanus Heckelhez az említett 1514-es pálos misszálén kívül (lista 10. sz.) az 1513-as kiadású esztergomi misszále (lista 6. sz.),³⁸ és Urbanus Keymhez ugyanannak a nyomtatványnak két példánya is: Alexander de Villa Dei 1519-ben kiadott *Doctrináléja* (lista 9. és 19. sz.). Ezekből a tényekből, és abból, hogy az Erasmus-kötet 6 makulatúrájából 3, vagyis a fele kétséggel a budai könyvkereskedőkhöz kapcsolható, felvethető, hogy ezek a *Lányi-kódex* kötéscsoportjába sorolható kötések a budai könyvárusok eddig nem feltételezett könyvkötőműhelyében készültek. A 22 példány tartalmi vizsgálata tovább erősíti ezt a feltételezést. A makulatúrák kapcsán említésre került már, hogy Budán a magyarországi liturgikus könyvek forgalmazása mellett nagy hangsúlyt fektettek a könyvkereskedők a tankönyvekként is használatban lévő könyvekre. Magas arányuk a Lányi kötések között is megfigyelhető. Ilyenek a Paephez és Keymhez köthető kiadványok (lista 6., 9. és 19. sz.), továbbá érdekes, hogy Guilelmus Parisiensis *Postilláinak* két olyan kiadásával is találkozunk (lista 1. sz.: Lyon, 1494; lista 2. sz.: Basel, 1518), melyeknek első látásra úgy tűnik, semmi közük sincs a budai könyvkereskedőkhöz, ám ha figyelembe vesszük, hogy ugyanez a mű a kiadói jelvények tanúsága szerint 1505-ben Johannes Paep,³⁹ 1512-ben pedig Jacob Schaller⁴⁰ költségén megjelent és forgalmazták, akkor nagyon valószínű, hogy a *Postillák* további kiadásait is ők árusíthatták. Ebben az összefüggésben az sem tekinthető mellékes szálnak, hogy a Keym által megjelentetett Alexander de Villa Dei *Doctrinálén* kívül van még egy olyan nyomtatvány, melynek ugyancsak két példánya maradt fenn Lányi-kötésben (Johannes Burgo: *Pupilla oculi*, Strassburg, 1514, lista 11. és 12. sz.), s ha az elmondottak mellett még Fitz József

³⁵ Nagyböjt első vasárnapja.

³⁶ A misekönyvről és a benne található nyelvemlékről: LAUF Judit, *Magyar nyelvemlékszövegek egy 16. század eleji pálos misekönyvben = Magyar Könyvszemle*, 135(2019), 18–35.

³⁷ Még egy kötetben (Temesvári Pelbárt, lista 7. sz.), van ugyan vásárlásra utaló bejegyzés, de a dátum és a hely feltüntetése nélkül: „Hic liber emptus est floreno uno”.

³⁸ Kaym az 1513. évi misszále példányaikat megosztotta Heckellel. A példányok hol az egyik, hol a másik kiadó nevével és jelvényével vannak ellátva. Vö. FITZ 1959, i. m. 194.

³⁹ RMK III Pótlások 5, Függelék i. m. 262, 19. sz.

⁴⁰ RMK III Pótlások 5, Függelék i. m. 268, 34. sz.

állítását is figyelembe vesszük, miszerint a budai kiadók főfoglalkozása nem a könyvkiadás, hanem a könyvkereskedelem volt,⁴¹ és tudható, hogy Kobergerrel szoros üzleti kapcsolatban álltak, semmiképpen sem meglepő, hogy a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések között egy Koberger költségén kiadott Ambrosius-kötet is szerepel (lista 15. sz.). Így még inkább gyanakodhatunk arra, hogy a *Pupilla oculi* példányai is a budai könyvkereskedők megrendelésére kerültek Budára. Vagyis a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések igen nagy hányada szoros kapcsolatot mutat a budai könyvkiadókkal.

Az elmondottakból logikusan következik még egy, utolsó kérdés. Az Erasmus művéből, az *Institutio principis Christiani*ből előkerült makulatúrák és a Lányi-csoportba tartozó, budai könyvkereskedőkhöz köthető kötetek nem egy, hanem négy könyvkereskedő kiadványai (Cassis, Paep, Heckel és Keym). Kerülhettek-e az általuk forgalmazott művek ugyanabba a könyvkötő műhelybe? Magyarázatul szolgálhat, hogy e könyvkereskedők közül három egész biztosan igen szoros kapcsolatban állt egymással. Johannes Paep fennmaradt végrendeletében kétszobányi könyvraktárát István nevű segédjére hagyta. Borsa Gedeon ezt a segídet Stephanus Heckellel azonosította, aki nagy valószínűséggel később át is vette a Paep-féle vállalatot.⁴² Az Erasmus-kötet kötéstáblájából előkerült, bekötetlenül maradt ívfüzetek és levélpárok, melyek – amint láthattuk – a budai könyvkereskedők kiadványaival igen szoros kapcsolatban állnak, akár Paep könyvraktárában is őrződhettek. Heckel, ahogy korábban Paepel, a későbbiekben Kaymmal dolgozott együtt. Több ízben ugyanaz a kiadvány hol Heckel, hol Kaym jelvényével jelent meg, vagyis ugyanannak a kiadványnak a példányait egymás között felosztották, amint az 1513-as esztergomi misszálét is (lista 6. sz.).⁴³

Ebből az időből két budai könyvkötőt ismerünk. Lucas Coronensisen⁴⁴ kívül egy Urbanus nevű ligatort (*Urbanus ligator librorum*), kinek neve egy 1509-re keltezett pannonhalmi oklevélben maradt ránk.⁴⁵ Az oklevélből kiderül, hogy Buda város tanácsa 1506-ban behívatta Orbán könyvkötőt és feleségét, Apollóniát, mert a tulajdonukban lévő Szent János utcai romos tornyot nem állíttatták helyre. Kötelezték őket, hogy egy éven belül tegyék meg, s mivel ez nem történt meg, a város úgy határozott, elveszi a tornyot Orbán könyvkötőtől. Orbán feleségének, Apollóniának Gergely varga, egy budai polgár volt az apja.⁴⁶ Szempontunkból ennek az adatnak igen fontos szerepe van, mert öt évre rá, 1514-ben

⁴¹ FITZ 1959, i. m. 167.

⁴² Borsa 1957, i. m. 364; FITZ 1959, i. m. 188.

⁴³ A *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések közötti példány Heckel kiadói jelvényét tartalmazza. Fitz József ír arról, hogy vannak olyan példányok, amelyek Kaym jelvényével jelentek meg, ld. Fitz 1959, i. m. 194.

⁴⁴ ROZSONDAI 1993, i. m. 9–18.

⁴⁵ Pannonhalmi Főapátság hh. lt. Capsa V. lit. E. nr. 100 (DF 274197); RÓMER Flóris, *Adalék a budai várnak a törökfoglalás előtti helyszíneléséhez* = *Archaeológiai Közlemények*, 1877, 48–50.

⁴⁶ VÉGH András, *Buda város középkori helyrajza, II, Oklevélkivonatok 1500–1577*, Bp., 2008,

egy másik oklevél tanúsága szerint az említett Orbán könyvkötővel megegyező keresztnevű Kaym könyvkereskedő épp a Négy varga-házban lakott.⁴⁷ Így semmi okunk nincs kételkedni a korábbi szakirodalomnak eddigi feltételezésében, vagyis hogy Urbanus ligator és Urbanus Kaym egy és ugyanazon személy volt.⁴⁸

Az 1510-es években, amikor Budán a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések készültek, már három könyvkereskedő is működött. Vagyis kellett akkora keresletnek lennie, hogy a tehetősebbek díszes kötésű könyveket nagyobb számban vásároljanak. S amint Borsa Gedeon írja: „A könyvkereskedő, amint külföldi példák mutatják, ha abban a helyzetben volt, hogy könyvkötészetet is tudott foglalkoztatni, és erre kellő igény volt, megtette. Ha nem, úgy a vásárlónak ajánlott egy bőrdíszművest.”⁴⁹ Urbanus Kaym példája arra mutat, hogy ez Magyarországon is hasonlóan történt.

Visszatérve kiinduló kérdésünkhöz, megállapítható, hogy az Erasmus-kötetből kikerült makulatúrák és a *Lányi-kódex* kötécsoportjába sorolható kötések között nagyszámban találhatóak olyan könyvek, amelyek a budai könyvkereskedőkhöz köthetők. Ez igen valószínűvé teszi, hogy az általunk vizsgált kötécsoport egy olyan polgári műhelyben készült, melyet maguk a budai könyvkereskedők tartottak fenn. A példányok nyomtatási idejéből arra is lehet következtetni, hogy a könyvkötő műhely működése 1520 körülre befejeződött. Ez tökéletesen egybevág Kaym könyvkiadói tevékenységének időintervallumával (1503–1520), tehát lehetséges, hogy a *Lányi-kódex* kötécsoport kötetei épp az ő általa fenntartott könyvkötő-műhelyből kerültek ki, amelyről most már biztos tudásunk van. Ezzel együtt az sem zárható ki, hogy Kaym műhelyén kívül másik olyan, ma még ismeretlen műhely is létezett, amely ugyancsak a budai könyvkereskedők tulajdonában volt, vagy igen szoros kapcsolatban állt velük. Ha ez valóban így van, akkor a premontrei női kolostorhoz köthető *Lányi-* és *Apor-kódexet* sem kolostori műhelyben kötötték be.

A budai kötésekre vonatkozó adatok még mindig nagyon gyérek és esetlegesek. Meg kell említenünk, hogy a három említett budai könyvkereskedőhöz kapcsolható könyvek közül több olyan példány is fennmaradt, amely nem *Lányi-*, hanem másfajta budai kötésben őrződött meg. Ám Koroknay Éva arra is felhívta a figyelmet, hogy az általa elkülönített csoportok között több esetben kimutatható valamiféle rokonság, Rozsondai Marianne pedig már arról ír, hogy az egy műhelyben dolgozó mestereknek több hasonló mintájú könyvkötőszerszám állt

148, 525. sz. (Monumenta Historica Budapestinensia, 16); VÉGH András, *Buda város középkori helyrajza, I*, Bp. 1983, 144–145 (Monumenta Historica Budapestinensia, 15).

⁴⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DL 39059: ... *in domo quatuor sutorum wlgariter nuncupata, in apoteca videlicet seu biblioteca circumspecti Vrbanii Keym librarii Budensis* ..., ld. VÉGH 2008, i. m. 161, 579. sz.; KELÉNYI B. Ottó, *Kaym Orbán budai könyvesháza = Magyar Könyvszemle*, 67(1943), 429–430.

⁴⁸ FITZ 1959, i. m. 167; SZ. KOROKNAY 1973, i. m. 23.

⁴⁹ Borsa Gedeon levélbeli közlése, melyet hálással köszönök.

rendelkezésére (pl. a keret díszítésére igen alkalmas akantuszos-palmettás indasor öt-, hatféle).⁵⁰

Későbbi kutatások, további kötésleletek, napvilágra kerülő makulatúrák és a mind ezekből levonható következtetések árnyalhatják, pontosíthatják még a fenti megállapításokat.

LAUF, JUDIT

Incunabula Fragments Found in Renaissance Book Bindings from Buda

*Bindings Related to the Binding of
Lányi Codex and the Booksellers of Buda*

The National Széchényi Library bought Desiderius Erasmus' famous work, the *Institutio principis Christiani* printed in Basel in 1516 by Johann Froben at an auction organized by the Borda Antiquarian Bookshop in 1994. Erzsébet Muckenhaupt has demonstrated that this book was bound in leather in the same bookbinding workshop as two early 16th century Hungarian-language manuscripts, codices Lányi and Apor. The Erasmus volume was restored and fragments of prints were discovered in its binding in 2004.

In the first part of the paper, I present the bibliographical data of the host book and of the six print fragments used as binder's waste. In the second part of the study, I analyse the six works from the point of view of content and form. I try to find out whether the fragments are related somehow, from where the bookbinders acquired them, and whether the fact that the publishing of three of the prints used as binder's waste was connected to the booksellers of Buda is more than mere accident. In answering these questions, I resort to the content analysis of the volumes which were bound at the same place as the Lányi Codex in order to find out more about the bookbinding workshop where the analysed fragments were used as binder's waste. All these suggest that the group of volumes related to the Lányi Codex with regard to their binding were bound in a workshop operated by or in close contact with the booksellers of Buda.

Keywords: 15–16th century, incunabula fragments, book binders of Buda, booksellers of Buda.

⁵⁰ ROZSONDAI 2019, i. m. (megjelenés alatt). Rozsondai Marianne eme megállapítása arra is magyarázatul szolgálhat, miért lehet a kötések bélyegzői között némi különbség (ld. 30. lábjegyzet).